

העמק דבר לפרשת וזאת הברכה

פרק לג

פרק לג, א

א וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בָּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ :

וזאת הברכה. באשר נתברכו בני ישראל מיעקב אבינו ומבלעם. על כן הקדים הכתוב אשר זאת הברכה הגדולה מכולם היא **אשר ברך משה** באשר הוא **איש האלהים** שהשכינה היתה מדברת אז מתוך גרונו כמו שהשכינה מברכת.

לפני מותו דכבר נתבאר (לעיל לא,א) דבשירת האזינו לא היתה השכינה מדברת בקרבו ועל כן לא קרא השירה אלא מספר תורה משום הכי כשהקדים הכתוב לקרוא למשה איש האלהים היינו שהשכינה מדברת בקרבו הוצרך לפרש דמשום שהיה סמוך למותו. על כן התלקחה בכוחו היפה שלהבת יה אשר האיר בימי חייו. וכמו נר הכבה שהוא מתמוטט. מכל מקום לפני רגע אחרון האש נאחזת ביסוד האש. והוא מתלקח בכח. כך נשמת הצדיק בעת הסתלקותו ומוכנת להאחז בצרור החיים, הרי הוא מתעלה בכח היותר ראוי לנשמה זו. וכך אמר אליהו לאלישע כשבקש ממנו פי שנים ברוחו. והוא מדה יותר גבוהה מכח אליהו. (מלכ"ב ב,י) השיב לו אם תראה אותי לקח מאתך יהי לך כן דמשום דאז יתעלה אליהו בעצמו פי שנים מאשר היה בגוף בשר ודם. ויהיה אפשר להאציל מרוחו על אלישע זה הכח. וכך היה משה רבינו באותה שעה במעלה היותר גבוהה.

פרק לג, ב

ב וַיֹּאמֶר ה' מַסִּינִי בְּאֶזְרַח מִשְׁעִיר לְמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּאֲרָן וְאַתָּה מֵרַבְּבַת קִדְּשׁ מִיַּמִּינִי (אֲשֶׁדֶת) [אֲשֶׁדֶת] לְמוֹ :

ה' מסיני בא זרח משעיר למו. העולם עומד בהשגחת ה' הפרטית ע"י תורה ועבודה וגמ"ח. והנה כח העבודה היה ביד אוה"ע וחסידיהם משעת בריאת שמים וארץ. וביחוד היה מגיע מעלה זו לבני שעיר מיצחק אביהם שהיה יסוד העבודה כמו שנתבאר בספר בראשית. אבל משעה שנבחרו ישראל בסיני **זרח משעיר** מכחו היפה של שעיר **למו** היינו לישראל. וכדאיתא בזבחים (מה,ב) לרצון להם ולא לאוה"ע. ועל כן אין מביאים נסכים שאף על פי שקרבנם טעון נסכים מכל מקום אין המה מביאים היינו משום שנסכים המה המרצים את הקרבן כמאמר הושע הנביא (ט,ד) לא יסכו לה' יין ולא יערבו לו זבחיהם כלחם אונים וגו'.

הופיע מהר פארן. הוא ישמעאל. ומדבר במעלת גמ"ח שבודאי ישנו בכול אוה"ע. וביחוד בבני ישמעאל בני אברהם שהיה בעל גמ"ח נעלה. בכל זאת בשעת שנבחרו ישראל במתן תורה הופיע חוזק זה הכח בישראל מחמת שגמ"ח להחזיק לומדי תורה הוא העולה על כל אופני גמ"ח שבעולם וכאשר יבואר עוד לפנינו. וזה אינו כי אם בישראל.

ואתה מרבבת קדש. כל העולמות מתנהגים באמצעות שרי מעלה. ואפילו כל מין וכל גידולי קרקע יש לו מזל ברקיע כמבואר בב"ר (י,ו). ומשעת מתן תורה נמסר הנהגת העולם לפי השגחתו ית' על ישראל וכדאיתא ביבמות פרק הבא על יבמתו (סג,א) אפילו משפחות הדרות באדמה אין מתברכות אלא בשביל ישראל שנאמר ונברכו בך. נמצא שהקב"ה אתה לישראל מרבבת קדש המה שרי מעלה.

ובמה נעשה כל אלה הגדולות **מימינו אש דת למו** בזה שהיה בימין הקב"ה אש דת. וכבר אמרו בשם הגר"א ז"ל דבתיבות דת למו מבואר תלמוד. ויש לבאר יותר דמשום הכי כתב אש דת. ולא דת אש. כמשמעות הענין. אלא משום שדרך התלמוד הוא כמו כח האש, אשר ניצוץ מהאבוקה עושה אבוקה גדולה אחרת. וכן ניצוץ מזה האבוקה עושה עוד אבוקה ע"י צירוף דברים המרחיבים כח הניצוץ. כך הוא דרך התלמוד. שמתחלה בבוא הלכה נחקר ע"י עיונה של תורה נעשה דת. ואח"כ מזו ההלכה שכבר נגמר. חוקרים דין שני ע"י חקירות התלמוד. ומהדין השני מוסיפים לקח לבוא עוד לברר הלכה אחרת. נמצא תחלה אש ואח"כ דת. ואמר בלשון למו שהקב"ה מסייע לעמל האדם להוציא דבר לאורה. ועיין מה שכתבתי בספר שמות ל"ד כ"ז.

פרק לג, ג

ג אף חבב עמים כל-קדשיו בידך והם תכנו לרגלך ישא מדברתיך :

אף חבב עמים. אף על פי שהקב"ה חבב כל אוה"ע. וכמאמר ה' כי לי כל הארץ. מכל מקום אינו דומה לחבה יתירה של ישראל. ופירש ההבדל ביניהם בשני דברים. א' שאוה"ע כל קדושיו. החביבות אינו אלא מי שהוא פרוש מאומתו להכיר את בוראו ולדעת יד ה' כי חזקה היא. ולא סתם עובד כוכבים שהוא אינו מכיר את בוראו כלל והרי הוא כבהמות נדמה. ב' **בידך.** אפילו מכיר את בוראו. אינו אלא בידך, היינו, שהן כדאים למעשה ידי ה', כדכתיב אף ידי יסדה ארץ. והיה התכלית שיכירו גם המה שהוא ית' הבורא כמו שכבר נתבאר בפרשת שלח (יד, כא) בפסוק ואולם חי אני וימלא כבוד ה' ולעיל בשירת האזינו (לב, מ) בפסוק כי אשא אל שמים ידי וגו'. ויותר מזה אין תכלית ורצון מאוה"ע אם לא שנתגייר מרצונו. והרי הוא ישראל ממש. מה שאין כן והם. שהם ישראל שאנו מדברים בהם. וכן פירש בפענח רזי לפי דרכו. והא דכתיב בלשון רבים יבואר לפנינו.

תכו לרגלך. מתפרש בשני אופנים. א' לת"ח וכדאיתא בב"ב (ח,א) תני רב יוסף אלו ת"ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר ומדינה למדינה ללמוד תורה. ב' בהמון ישראל. והמשיל דכולם מקטנם ועד גדולם הולכים איש אחר חבירו להרגלם בשמירת מצות התורה. ואין צריך לפרוש

עצמו לזה. אלא הרגלים הולכים מעצמן איש אחר חבירו. וכמו שמנקפים איש רגלי חבירו בהילוכו סמוך לו.

ומשום הכי כתיב כאן בלשון רבים ולא כמו בסמוך ישא מדברותיך בשביל שבמליצה זו נשתנו שני אופני עם ה'. משום הכי כתיב בלשון רבים כמו שכתבתי בספר במדבר כ"ג כ"ב בפסוק אל מוציאים ממצרים כתועפות ראם לו. והיה ראוי לכתוב תכו לרגליהם. אלא שנרמז במליצה שכל זה היינו משום שהולכים בדרכי ה' איש לפי ערכו. וא"כ משמעות **לרגלך** - של הקב"ה הרי הבדל א. **ישא מדברותיך**. כלל האומה בין ת"ח בין המוני נושאים הנהגת הקב"ה את עולמו. שהרי הכל נתנהג ע"י מעשי ישראל, אם בתורה אם בעבודה אם בגמ"ח. ומשמעות מדברותיך - הוא הנהגה פירש המתנהגים מהנהגתך ולא מלשון דיבור, דא"כ דבריך או דברותיך מיבעי. ואמר מדברותיך לשון רבים. כאשר יבואר לפנינו שתי הנהגות שהקב"ה מנהיג עולמו הרי הבדל ב'.

פרק לג, ד

ד תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב :

תורה צוה לנו משה מורשה. במה נעשה כל זה שישראל חביבים הם. ע"י תורה צוה לנו משה. היינו חלק פלפולה של תורה שנתנה מתחלה למשה כמו שנתבאר בראש הספר (א,ג) שבערבות מואב נתנה לישראל. והזהירנו על זה בכל משנה תורה, משום הכי כתיב צוה לנו משה. והכי נתפרש לעיל ד' מ"ד פסוק וזאת התורה אשר שם משה. וכמו שכתבתי עוד לעיל א' ג' בפסוק בלאכי (ג,כב) זכרו תורת משה עבדי. והכי דעת חז"ל בפסוק שאנו עומדים כמבואר בסנהדרין (צא,ב). אר' יהודה אמר רב כל המונע הלכה מפי תלמיד, כאלו גוזלו מנחלת אבותיו, שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב - מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית. הרי דאינו מפרש המונע מקרא מאדם בישראל. אלא הלכה מפי תלמיד שיש בו כח לשמוע ולהבין. וכן דרשו שם (נט,א) אמר ר' יוחנן, עובד כוכבים שעוסק בתורה חייב מיתה, שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה. וזה לא מיירי אלא עוסק דמשמעו בעומק הלכה ומוסיף לקח כמו שכתב הט"ז באו"ח סימן מ"ז (א). וכמו שכתבתי בספר ויקרא י"ח ה' באורך ובביאור.

והכי משמעות הכתוב לפי הפשט. שהתורה אשר צוה לנו משה. היא **מורשה קהלת יעקב**. כמו ירושה שמגעת בלי עמל עצמו. כך מגיע זכות עיונה של תורה שת"ח עמלים בה. בירושה לקהלת יעקב שהן המה המון עם ה' מחמת שכח העיון אי אפשר אם לא שמחזיקים את העמל בה בלי שום דאגת פרנסה. ובזה גם המחזיקים זוכים בה ובזכותה וכדאיתא בפרק מקום שנהגו (פסחים נג,ב) כל המטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה. שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף. ובירושלמי סוטה פ"ז ה"ד וברבה פרשת קדושים איתא עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה וגו'. ועוד הרבה אגדות חז"ל.

(הרחב דבר: והמשורר בתהלים (ח,ב) אמר בשם מלאכי מעלה ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים. מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צורריך להשביט אויב ומתנקם. הכונה שמלאכי מעלה נפלאו על כבוד שמו ית' שבכל הארץ הבא ע"י ישראל. עד שיש להם מקום לבקש שהלואי יתן הוד כזה על השמים. וביאר המשורר ע"י מי בא זה הכבוד. מפי עוללים ויונקים. והוא משל על יגיעי תורה שמבואר במכילתא פרשת בשלח לא ניתנה תורה אלא לאוכלי מן שניה לה אוכלי תרומה. והטעם שעמל תורה בעי דעתא צילותא וזה אי אפשר אלא באוכלי מן. שהיו בטוחים במזונות ולא נצרכו אפילו לשום טובת הנאה. שניה לה אוכלי תרומה. שגם המה בטוחים יותר מאוכלי מעשר. כי הבעלים יראים להשהותן בבית שלא יהיה מי מאנשי ביתם נכשל באיסור מיתה בידי שמים וכמו שכתבתי לעיל כ"ו י"ג. אבל בשביל שטובת הנאה לבעלים משום הכי אין דעת המקבל שפוייה כ"כ. ומכל מקום גם להם כח ועוז לעמל בתורה. ולזה אמר המשל עוללים ויונקים. עולל הוא עובר לא ראה אור השמש. והוא ניזון במעי אמו. ואינו נצרך אפילו לבקש פרנסתו ממנה. ויונק גם הוא פרנסתו מזומנת ובטוחה. ויותר משהבן רוצה לינק האם רוצה להניק. אבל מכל מקום לפעמים נצרך לבכות ולבקש מאמו שתיניקהו.

וכן בזמן הזה יש עמלי תורה בית הוריהם בכבוד ורצון והמה נמשלו לאוכלי מן. ויש ניזונים בנדבת אחרים שרוצים לזכות בתלמוד תורה. ונמשלו לאוכלי תרומה. ואמר המשורר כי ע"י שני אופנים אלו. יסדת עוז התורה, ובכוחה להשביט אויב ומתנקם. שכך הוא עיקר זכות התורה כמו שכתבתי כמה פעמים. ופירש אויב הוא בלב ומתנקם הוא בפועל. כל זה הוא כבוד ה' ע"י ישראל. מה שאי אפשר להשיג ע"י מלאכים. והמה מתקנאים בנו שזכינו לכח עמל תורה שבא ע"י עוללים ויונקים.

והוסיף המשורר כי אראה שמ"ך וגו'. שנמסר כל הידיעות בזה כל אדם המעלה אפילו באוה"ע. על זה מסיים מה אדיר שמך בכל הארץ. ולא ביקשו בזה אשר תנה הודך על השמים. דבכחמות אלו שהמה טבעיות שגב כח המלאכים הרבה מכח אנושי. הרי למדנו דכבודה של תורה ועוזה אינה באה כי אם ע"י מורשה קהלת יעקב. המחזיקים את העוללים ויונקים. ועיין מה שכתבתי בספר במדבר כ"א בשירת הבאר.)

פרק לג, ה

ה ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל :

ויהי בישרון מלך. עתה בא לבאר לשון מדברותיך שמשמעו שני אופני הנהגות. והנה כבר ביארנו (לעיל ו,ד) בפסוק שמע ישראל ה' אלהינו. שיש שני אופני הנהגות העולם בהשגחת ה' ית'. הא' מעורב עם הטבע ומכונה בשם מלכות. והב' למעלה מן הטבע. למי שדבק בקונו יתברך ונקראת תפארת. כמו מלכותא דארעא. דכל המדינות מתנהגות עפ"י חקי המלוכה הקבועים. מכל מקום עם מי שקרוב למלך עמו מתנהג המלך למעלה מחקי המלוכה. כך מי שקרוב ודבוק במחשבתו לקונו ית' הוא למעלה מן הטבע. וכדאיתא בסנהדרין פרק דיני

ממונות דר' חנינא לא היה ירא מן הכישוף ומקשה הגמרא והא אמר ר' יוחנן למה נקרא שמם כשפים שמכחישים פמליא של מעלה ומשני שאני ר' חנינא דנפישא זכותיא. והכונה בזה. דהא דאמרינן שמכחישים פמליא של מעלה אינו אלא הנהגת כוכבי לכת שהמה גלגלי הטבע. והכישוף למעלה מהם. אבל ר"ח הוא למעלה מן הטבע וגם למעלה מן הכח של הכישוף. ואמר כי ראשית היה הנהגת ה' בישראל **מלך** - במדת מלכותו ית' ואמר **ויהי** דמשמעו דבר חידוש. משום שבימי משה לא היה כן, אבל ויהי היינו במי יהושע שעבר כל חלוץ למלחמה. **בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל**. ישורון הוא כנוי העליון שבישראל. וכלשון הפסוק אין כאל ישורון (להלן פסוק כו). וכמבואר בב"ר (עז,א). וא"כ היה ראוי שתהיה הנהגת ישורון למעלה ממתד מלכות. וכן היה ראוי ליהושע ושאר גדולי הדור שהיו ודאי ראויים למדת תפארת כמו ר' חנינא. אבל **בהתאסף וגו'** - שהיה ענינו לצורך הדור בכלל, ונגרר הפרנס אחר הדור, וכדאיתא בערכין (יז,א) הפרנס לפי הדור. ובירושלמי שם פ"ג שהכל הולך אחר הדור, והדור לא היה במעלה זו. ומכל מקום נקראים ישורון. דכח האסיפה בכלל ישראל המה בבחינת ישורון לענין שכח זכותם רב, שאם ההכרח להיות נס נגלה להצלתם לא יבצר מהם גם זאת. ועל זה נאמר (פסוק כו) אין כאל ישורון. אבל במקום שאפשר להיות הצלתם בדרך הטבע. תלוי לפי זכות הדור ומעשיו.

פרק לג, ו

ו יחי ראובן ואל-ימת ויהי מתיו מספר :

יחי ראובן. ראשית הנהגה טבעית בהשגחה נסתרת היה ראובן, דחלוצי צבא היו שלו ראשונה.

ואל ימות. משום דבדרך מלחמה טבעית אפילו המנצחים לא ינקו רע לאבד כמה נפשות במלחמה. על כן ביקש משה שראובן **יחי** יצליח במלחמה **ואל ימות** - שתהיה ההשגחה עליו לטוב שאל ימות כלל.

ויהי מתיו. האנשים הרשומים ומצוינים מכונים בשם מתיו. כמו שכתבתי לעיל ב' ל"ד מלשון מ"ר ויקרא (פ"ג,ו).

ואמר בתפלה שיהיו אנשי חיל שלו בעלי מלחמתו מספר. אנשים הראויים כל אחד ואחד להמנות. ולא כמו כל נדודי מלחמה שאין הקפד אם חסר אחד ומשום הכי נקרא אין דרכו להמנות כפרש"י זבחים ד' ע"ב א' דמשום הכי נקרא שור אין דרכו להמנות. משום שבעדר שלם אין הקפד להקונה ומוכר אם חסר אחד או יתר אחד. וכמו כן הוא בגדוד אנשי חיל אין אחד נקרא ראוי להמנות. מה שאין כן בראובן יהא הקפד אם יחסר אחד. וזהו מתיו מספר.

פרק לג, ז

ז וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה ואל-עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה :

וזאת ליהודה. עיקר מדת מלכות הוא ביהודה.

שמע ה' קול יהודה. דמדת מלכות באה בעזר תפלה, כמו שכתבתי בספר שמות (יד, טו) בפסוק מה תצעק אלי. הוכחה מכמה מקומות שבטוחים היו שיצליחו. ומכל מקום התפללו. וכך דרכו של דוד וכל שבטו נוהג. שקודם שיצאו למלחמה היו מתפללים.

וזהו שאמר דוד בראש הקינה על שאול. למד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר. יבואר להלן י"ב שהזהיר בשעה זו ללמד קשת. וטכסיסי מלחמה. ועדיין יש לבאר מדוע הזכיר דוד ביחוד את הקשת יותר מחרב וכדומה. אלא נכלל בזה עוד כונה. דיודע פירוש מאמר יעקב אשר לקחתי בחרבי ובקשתי בצלותי ובעותי. ונתבאר במקומו. דצלותי היינו תפלה קבועה של ש"ע. ובעותי הוא בקשה המיוחדת בעת צרה. ואמר דוד שמעתה יש ללמד בני יהודה להתפלל לפני יציאה למלחמה.

ואל עמו תביאנו. אף על פי שהוא בעצמו בעשרה מתפלל מצטרף תפלתו לכל עמו שבשדה המלחמה וכדאיתא שלהי מסכת ר"ה (לה, א) דשליח ציבור מוציא עם שבשדות דאניסי ונחשב בזה תפלת רבים ביותר.

ידיו רב לו. אחר התפלה לא יהיה נצרך כ"כ לזרוע עמו אנשי המלחמה, אלא יהיה ידיו רב לו לגבר חיילים.

ועזר מצריו תהיה. כמו שנתבאר לעיל דאפילו המנצח ועושה גבורה לא ימלט גם הוא מחצים וקשת, על זה אמר ועזר מצריו תהיה - שיהיה נמלט מצריו בהשגחה פרטית.

פרק לג, ח

ח וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך אשר נסיתו במסה תריבהו על-מי מריבה :

וללוי אמר. עתה החל לברך השבטים שעיקר סגולתם שיתנהגו ע"י מדת תפארת שהוא למעלה מן הטבע. והיא מדברו השניה של הקב"ה. וראשית מדה זו היה שבט לוי במדבר ולדורות. ואמר **תמיך ואוריך לאיש חסידך.** היא ברכה ללוי תומיך ואוריך. באשר שיבואר בסמוך שיש שני אופני חסידות. אחד נדרש לתמימות יתירה. ואחד נדרש להזהר הרבה שיכוין לאמת ודרך הטוב והישר בעיני ה'. על כן בירך את השבט שיהיה הקב"ה לעזר למי מהם שילך בחסידות באופן הנצרך לתמימות. ויהי כן להאיר הדרך למי מהם שילך בחסידות באופן הנצרך להאיר לו.

ואמר לאיש חסידך לשון רבים כמו בשר חסידך. ולא אמר לאיש חסידך בשמים וארץ. כמו לא תתן חסידך לראות שחת. אלא בשביל שיש חסיד בזה הפרט ולא בזה. על כן אמר דמלוי יצאו שני אופני החסידות וא"כ הוא איש חסידך. אבי של החסידים. וביאר שני אופני החסידות. כי דרך החסידות וגידרה (אינו כמו שגדר במס"י שהוא דקדוק במצות יותר מדי. וזה אינו אלא ענף הבא מגדר החסידות אבל עיקרו) הוא להתהלך עם קונו למעלה מטבע אנושי. וכמו מה שנקרא בין אדם לחבירו איש חסדו. שמשמעו שעושה עמו טובה מופלגת ממנהג אנשים. כך משמעות חסיד בין אדם לשמים הוא בהפלגה על טבע האנושי. וזה הוא בשני אופנים. א' נכלל בעשרת הדברות (לעיל ה, י) ולעיל (ז, ט) בשם אוהביו. וב' נכלל שם בשם שומרי מצותיו.

ומפרש כאן דשניהם היה בשבט לוי. הא' להצדיק פעולת ה' עמו ולברך אותו באהבה אפילו על הרעה שרואה שמגיע אליו כמעשה הרשעים ואינו מוציא בעצמו על מה הגיע לכך. מכל מקום הולך בתומו עם ה' להתדבק באהבת ה' ולברכו. ועל זה מצלין ובלשון חסידים תתרום. ולברך על הרעה בקבלת אהבה כשם שמברך על הטובה. ואף על פי שכן הוא חובה כדאיתא בפרק הרואה (ברכות ס,ב) על הא דתנן חייב אדם לברך על הרעה וכו' וצריך לקבלונה בשמחה. מכל מקום אינו טבע אנשי. ומי שמקיים זה הדבר בשלמות נקרא חסיד. ואמר דמלוי יצא אהרן הכהן הראש.

אשר נסיתו במסה. הראשונים ז"ל וכן תרגום אונקלוס ביאורו מלשון נסיונות. ואין משמעות מסה בכך. אם לא שנימא דמ' של מסה הוא מ' השימוש כמו משכן. והנון חסר. ונשלם במה שהסמך דגושה והרמב"ן פירש במקום מסה ומריבה. וא"כ היה ראוי להיות במסה הב' בפתח כמו לעיל ו' ט"ז כאשר נסיתם במסה. והנראה שהוא מלשון המסות. דשרשו הוא כמסוס נוסס. שממסה את הגוף כמו שכתבתי בספר שמות א' י"א ובספר הלז ד' ל"ד. והכונה כאן במיתת נדב ואביהו. שאלו מתו והיו להם בנים. אף על פי שמכל מקום היה נחשב לצרה גדולה מיתת שני בנים כמוהם על פני אביהם. מכל מקום היה מקום להתנחם שהרי תחתם יקומו בניהם ולא הלכו חמס. אבל כאשר מתו בלי בנים הרי נמסו לגמרי. ומכל מקום לא עזב אהרן את דביקותיו ואהבת ה' באותה שעה עד שנדבר עמו ה' פ' י"ן ושכר. ועוד נתנסה. תריבהו על מי מריבה. דצרת מיתת נדב ואביהו על כל פנים הבין אהרן שהקב"ה רב עמו על דבר העגל כמו שביארנו שם על הפסוק וידום אהרן. אבל גזרה שנגזרה על אהרן במי מריבה. אף על פי שבעצם הדבר אין זה צרה גדולה. שהרי מת בן מאה ושלוש ועשרים שנה. ועולמו ראה בעיניו בכבוד והדרת זקנים מה שאין למעלה הימנה. אבל הריב שרב עמו ה' ואמר שהוא מת על זה החטא והוא יודע בעצמו שלא היה לפניו עצה לדבר אל הסלע. אחר שמשה נתבלבל ונסתם מקורו ואין לו לפתוח פה במקום משה. מכל מקום רב עמו ה'. והוא לא הרהר אחר זה. כמו שכתבתי בספר במדבר כ' כ"ז שעלה על ההר ברצון. והבין כי כך רצון ה' מאיזה כונה פנימית. ואין לנו להרהר אחריו ית'. והריב אינו אלא עלילה ותסקופי דברים.

והנה לזה החסידות נדרש מדת התמימות בהפלגה. להחליט כי אין לנו שום רצון כי אם רצונו ית'. ואין לנו לחקור ולבקש דעת על מה הוא רוצה כך. והקב"ה ית' יודע תכלית זה הענין. על זה ברך משה שיהא הקב"ה מסייע להבא להחזיק במדה גבוהה זו לדורות. ויהי זכות אהרן החסיד עומד לזרעו.

פרק לג, ט

ט האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בְּנוֹ לא ידע כי שְׁמֵרוֹ אִמְרָתְךָ וּבְרִיתְךָ יִנְצְרוּ :

האומר וגו'. עתה מבאר כי יצא מלוי דרך החסידות השני. שהוא במעשה המצות. וגם זה נתבאר במכילתא פירש ולשומרי מצותיו בשני אופנים. האחד לעשות בהפלגה מטבע האדם.

והשני שמשתדל לזכות את הרבים וכדאיתא ביומא (פז,א) שעל זה האופן כתיב לא תתן חסידך וגו' ואמר משה כאן דגם שני האופנים של חסידות מושרשים בזה השבט. האחד האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו'. והנה בגמרא יומא (סו,ב) פירשו זה הפסוק על כלל שבט לוי בשעת העגל ואביו היינו אבי אמו כו'. אמנם יש לדקדק הרי לא נזכר שם כי אם איש בבנו ובאחיו. (שמות לב,כט) ולא אמר באביו ובאמו. ויש לומר דלפי דקיימא לן בסנהדרין (פה,א) שאין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו. והיינו משום שאפשר באחר. והכי נמי משום כבוד אם לא היה ראוי להרוג בעצמו את אביה. ופירוש לא ראיתיו. שלא השגיח להצילו ומסרו לחבירו להרגו.

אבל לפי הפשט קאי על בני קרח שלא הלכו אחר דעת אביהם ואמם שהיא היתה עיקר במחלוקת כמבואר ברבה פרשת קרח (יח,טו) על פי פסוק באיוב. והמה בניו החסידים נתגברו כ"כ על טבע דעת אנושי וסרו מאחריהם. וכתוב לא ראיתיו בלשון יחיד. דמשמעות ראה כאן. הוא קבלת דעתו כמו ראה אני את דברי אדמון. ולא היה רבותא שלא קבלו דעת אמם, אלא על שלא ראו דעת אביהם שהיה אדם גדול ג"כ ונח היה להמשיך אחר דעתו רב אנשים. והמה בניו לא נמשכו אחריו.

ואת אחיו לא הכיר. זה קאי על כל השבט במעשה העגל. שהיה עסק העברה משער לשער במחנה בקנאה לה' כ"כ עד ששכחו כל אשר להם וקורבת אחוה כמו שביארנו באותו מעשה שלא היה אפשר להגיע לאותו מעשה הנפלא אם לא בזה האופן.

כי שמרו אמרתך. הן בני קרח הן כלל בני לוי בזה שנהגו בעצמן הפקרות לצאת מטבע אנושי על מה היה כך לא בשביל שטבעם היה כך להיות רחוק מהורים ומאחיה חלילה. אלא משום כי שמרו אמרתך. בגדולת אהרן ובניו או במאמר ה' עברו ושובו משער וגו' (שמות לב,כז). זה לבד הוציאם למעלה מטבע אנושי. כמבואר בספר שמות.

ובריתך יצורו. זה האופן השני של שומרי מצותיו דמבואר שם על פי מכילתא היינו המקימים אמונת ה' ובריתו לרבים. ואם שלא הגיע עד כה כל זמן שהיה משה קיים ולא בא מעשה לידם. אבל ידע משה בנבואה אשר המה בריתך יצורו לעתיד שע"י שבט לוי תתחזק בכמה דורות ברית הקב"ה לישראל.

והנה לזה החסידות של מעשה המצות במסירות נפש נדרשת זהירות הרבה ועל זה בירך משה ואוריך. היינו שיהא אור תורת אמת. מכשרתם לזה החסידות שיראו לכון הדרך הישרה, ולא יהא בא לעשות מעשהו זר, מעשהו שלא על פי דעת תורה. והרי לוי ופינחס שניהם קנאו על הזנות ומסרו נפשם על זה. והנה פינחס עלה בשביל זה לגרם המעלות. ולוי גער בו אביו. וכיוצא בזה הרבה ומשום הכי שנינו במסכת אבות ולא עם הארץ חסיד. שנדרש לזה דיוק רב לשקול הפעולה לפי הזמן והמקום וגם בכמה דברים נדרש לכללי התורה שאינם מבוארים.

(הרחב דבר: ועכ"ז התפלל דוד המלך ע"ה שמרה נפשי כי חסיד אני ואיתא בברכות (ד,א) לוי ור"י חד אמר כך אמר דוד, לא חסיד אני? שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות. ואני

חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך. וחד אמר כך אמר דוד לא חסיד אני? שכל מלכי מזרח ומערב יושבים בכבודם ואני ידי מלוכלכות בשפיר ושליה ולא עוד, אלא כל מה שאני עושה כו' עם מפיבושת כו' והדבר תמוה. למאי חקרו חסידותיו של דוד. ודאי יש עוד הרבה ענינים שהתנהג בחסידות כמו מה שהתגבר על רצונו ולא הרג את שאול ועוד הרבה. אלא משום דקשה לחז"ל לפי הפשט וכי אפשר לומר לפני ה' שישמור אותו מפני שהוא חסיד וראוי הוא לכך. והלא אין צדיק בארץ לבא בזרוע בשביל מעשיו הטובים. להכי פירש חד אמר שהחסידות היתה התמימות הנפלאה להודות לה' על משפטי צדקך היינו על הטובה מעין הרעה כדאיתא שם (ס,א) וזהו מרוב בטחון במדת טובו ית'. והיינו מה שסיים באותו פסוק הושע עבדך אתה אלהי הבוטח אליך. וחד אמר דהכי פירושו שמרה נפשי שלא אחטא. כי חסיד אני מתנהג בחסידות במעשים שקרובים להסיר מורא וכבוד מלך. ויהיה הקלקול רב. על כן שמרה נפשי לעבדך הבוטח אליך שתוליכני בדרך הישר. והיא ברכת משה שהיא אוריך לאיש חסידך. ועל זה יתפלל כל חסיד להיות נשמר מן המעוות.)

פרק לג, י

י יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה באפך וכליל על-מזבחך :

יורו משפטיך ליעקב. ברכם עוד שיהיו מורי הוראה כי כבר הבדיל ה' את כל שבט הלוי להיות נושאי ארון ברית ה' היינו כח התורה כמו שנתבאר בפרשת עקב (לעיל י,ח). וברכה זו היא בשני אופנים.

א' הוראה הפשוטה מה שכבר נגמר הדין על פי משפטי הקודמים ומחוקקי ישראל. יבאו המה שבט לוי ויורו הלכה למעשה לכל שואל. וזהו ליעקב והנה אהרן לבדו נתברך מפי ה' במה שאמר ולהורות את בני ועתה ברך משה את כל שבט לוי וכדאיתא ביומא פ"ב (כו,א) לא אתי דאורי אלא משבט לוי. וביבמות דפ"ו איתא דבראשונים כתיב (דבהי"ב יט,א) ושוטרים הלויים לפניכם.

ב' **ותורתך לישראל.** עוד יורו לתלמידים המכונים בשם ישראל. איך לעשות הלכות מחודשות, וכמו שאמר יאשיהו המלך (בדהי"ב לה,ג) ללויים המבינים לכל ישראל וגו' עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל. וביארנו סוף פרשת בא וריש פרשת דברים שהזהירם להרביץ תורה ומשום הכי אמר להלויים המבינים לכל ישראל.

ישימו קטורה באפך. מובן מאליו דזו הברכה מיוחדת רק בכהנים. שהרי לויים אסורים. **וכליל על מזבחך.** היינו עולות. והנה זה אינה ברכה כ"כ. שהרי נצטוו על כך. אלא בשביל הברכה שתבוא על זה ביחוד משום הכי הקדים הסיבות שיביאו הברכה על אלה שני הדברים.

פרק לג, יא

יא בָּרַךְ ה' חֵילו ופִּעַל יְדָיו תִּרְצָה מִחַץ מִתְּנִים קָמְיוּ וּמִשְׁנָאֵיו מִן-יְקוּמָן :

ברך ה' חילו. עבור ישימו קטורה באפך תהיה ברכה זו. וכדאיתא ביומא (כו,א) דקטרת מעשרת. וטעם הדבר. דכבר נתבאר בספר בראשית בהרחב דבר כ"ז וכ"ז ובספר במדבר כ"ד ו' דגמ"ח נמשל לריח טוב של בשמים וגם נתבאר סוף פרשת תצוה (ל,א) דקטרת מזכרת זכות של גמ"ח. וגם זה ידוע דגמ"ח מביא פרי יפה בעוה"ז כמו שכתבתי בספר בראשית שם ובברכת יוסף (בראשית מט,כו). על כן גם המקטיר קטרת ומעלה זכרון גמ"ח לפני ה' משיג ג"כ שכר העושה גמ"ח.

ופועל ידיו תרצה. עבור וכליל על מזבחך. וכמו שהביא עולה כתיב בו (א,ד) ונרצה לו. והיינו שמשיג בזה דעת עליון. או מפיק רצון ותפלה, כמו שכתבתי ריש ספר ויקרא ושם (כב,יח) הכי נמי כהן המקריב משיג זו התועלת בשעת הקרבה. הכלל, דכהן המקריב דומה לבעלים שמביאים הקרבן בסגלת הקרבן. משום הכי נשתוו לענין אנינות כדאיתא במו"ק (יד,ב). ופרש"י בד"ה והא כה"ג ע"ש.

מחץ מתנים קמיו. עבור יורו משפטיך ליעקב. וכבר נתבאר כמה פעמים דזכות התורה הוא חרב של ישראל להיות נלחמים עם אוה"ע. וכדאיתא במסכת מכות (י,א) עומדות היו רגלינו בשערי ירושלים עומדות היו רגלי ישראל שלא ימוטו במלחמה, שערי ירושלים שהיו מלאים בתורה. ועוד ביארנו בספר בראשית (יב,יז וכו,ה) ובכמה מקומות. משום הכי באה הברכה עבור כח התורה שביד הכהנים והלויים שיהיו מתגברים במלחמה ואמר שתי ברכות מחץ מתנים קמיו נגד יורו משפטיך ליעקב. שהוא הוראה במה שהוא מקובל והמורה מדמה מילתא למילתא על כן דבר שבא לפניו. ועל ותורתך לישראל. שהוא המלמד דרך פלפולה של תורה לתלמידיו אמר. ומשנאיו מן יקומו. שהוא יותר מהראשון שאינו אלא מחץ והכאה בשעת מלחמה, אבל יוכל להיות שמיד יקומו ויתגברו במלחמתם שנית. אבל ברכה זו היא שהמחץ תהיה באופן שלא יקומו עוד כמו שיהי במלחמת חשמונאי עם מלכות יון.

(הרחב דבר: וענין הבדל הברכה לפי כח התורה מבואר במסכת עירובין (נג,ב). דוד דגלי מסכתא כתיב ביה (תה' קיט,עד) יראיך יראוני וישמחו. שאול דלא גלי מסכתא כתיב ביה (שמו"א יד,מז) ובכל אשר יפנה ירשיע. ופרש"י לא היה זוכה להורות כהלכה. והוא תמוה לומר על שאול שלא הורה כהלכה. ותו, דאותו פסוק מיירי בהצלחת שאול. וגם מיירי במלחמה ולא בהוראה. אלא ודאי הפשט במקומו דשאול היה מתגבר במלחמה והרשיע לעשות שמות בארץ אויביו, והיה מוכרח לעשות כן כדי שלא ישובו מיד להלחם. והוא משום שלא כבשם תחתיו. וזהו לשון ירשיע. אבל דוד, כשכבש לא עשה שמות כ"כ. והוא משום שכבשם ושם בה נציבים שלו. ומשום הכי כתיב בדוד (שם יח,יד) ויהי דוד לכל דרכיו משכיל. כמו שביארנו בספר במדבר כ"ד ח'. ובאשר יראי ה' אין להם שמחה על חורבן הישוב אפילו של שונאיו כמו שראינו הנביאים ירמי' ויחזקאל שקוננו על זה. משום הכי כתיב בכבוש דוד יראיך יראוני וישמחו שלא שמתי שמות בארץ. ופירשה הגמרא בטעמו של דבר דדוד גלי מסכתא היינו שתורתו והוראתו היו עפ"י הכרח העיון עד שנעשה משנה ומסכתא. ומשום הכי הצליח כן במלחמה שיהיה קבוע. מה שאין כן שאול שלא הורה אלא מצד הסברא ומדמה

מילתא למילתא. וזה אינו משנה ואפשר יבא אחר וחקרו בסברא אחרת על כן היה הצלחתו לשעה. וכך בא הברכה בכהנים ולוים. ולפי כח תורתם. כך תהיה הצלחת מלחמתם. (והנה לפי סדר הכתוב היה ראוי לברך תחלה מחץ מחנים קמיו על יורו משפטיך ליעקב וגו' ואח"כ ברך ה' חילו. על ישמו קטורה וגו'. אבל בא ללמדנו ששכר גמ"ח עבודה בא קודם לשכר תורה דזכות התורה מתאחר אחר יגיעה רבה וסוף הכבוד לבוא כמו שכתבתי בפרשת עקב י' א' שרמז לנו משה רבינו בתורה כל זה. משום הכי הקדים כאן הברכה על קטרת ועבודה ליגיעת התורה שבאה באחרונה.

פרק לג, יב

יב לבנימין אמר ידיד ה' ישכן לבטח עליו חפץ עליו כל-היום ובין כתפיו שכן :

לבנימין אמר. טבע שבט בנימין וגדוליו להתהלך בדרך החסידות והפקרות למעלה מטבע אנושי בבטחון כאשר יבואר. על כן סמך ברכת שבטו לשבט לוי. והיינו שבעת שמת שאול והיה דוד מקונן עליו והחל לפני הקינה ללמד את בני יהודה קשת. הנה היא כתובה על ספר הישר. ולא היה אותה שעה ראוי לאזהרת מלך מה שנוגע לעניני מדינה. אלא היא מכלל הקינה, שבעת מלוך שאול היה דוד בעצמו מתגבר על גלית במקל ובאבן, ולא היה נצרך ללמד בני יהודה קשת. והיינו משום דזכות שאול היה אז. אבל היום ההכרח ללמד בני יהודה קשת. והנה היא כתובה על ספר הישר הוא ס' דברים כדאיתא בעבודה זרה פרק ב'. (כה,א), והיינו פסוק שאנו עומדים בו. דברכת יהודה היה ידיו רב לו. ובברכת בנימין כתיב ישכון לבטח עליו. ואין צריך לרוב טכסיסי מלחמה ועוד נתבאר בספר בראשית בברכת יעקב (מט,כז)

(הרחב דבר): והכי מבואר במכילתא פרשת בשלח והובא בתוס' מסכת סוטה פ"ז רי"א בשעה שעמדו ישראל על הים אמר יהודה אני אלך לים ובנימין אמר אני אלך תחלה קפץ שבטו של בנימין והיו שרי יהודה רוגמים אותם שנאמר שם בנימין צעיר רודם רד ים. שרי יהודה רגמתם. משל למלך שהיו לו שני בנים אמר לגדול הקיציני בשלש שעות ביום ולהקטן אמר הקיציני עם עמוד השחר. הגיע עמוד השחר ובא הקטן להקיץ אמר הגדול לי אמר אבא בשלש שעות. והקטן אמר לי אמר אבא להקיצו עם עמוד השחר וכיון שצהבו זה בזה הקיץ המלך. אבר בני שניכם רציתם לקיים דברי לשנכם אשלם שכר. כך לשבט יהודה נתן מלכות בית דוד ולשבט בנימין נתן בית המקדש. והמשל נפלא. וגם תחלת הענין יש להבין. מדוע גבר בנימין על יהודה. והיאך לא חלק לו כבוד. אבל הענין שגם קריעת ים סוף היתה מיועדת להיות באחד משני אופנים. אם בהנהגת נס נסתר סמוך להליכות הטבע. ועל זה הקדים הקב"ה רוח קדים עזה כל הלילה ומייבש והולך לאט לאט אם בדרך נס נגלה שבשעת קפיצה בעומק הים יהא נקרע. והכל לפי הכנה של ישראל. אם לא ימסרו נפשם באמונה לקפוץ בים. אזי יהא בדרך השגחה פרטית על הליכות הטבע. ואם ימסרו נפשם באמונה אזי בעל כורחו יהא נקרע פתאום. והיה דעת שבט יהודה שכבודו של הקב"ה להמעית הנס כל האפשר. על כן אין ראוי לקפוץ בים עד שיתייבש ע"י הרוח והיה נצרך עוד לשהוי איזה שעות ואז ילכו תחלה כאשר

יהודה גבר באחיו. אבל דעת בנימין היה שכבודו של הקב"ה הוא הראות נס נגלה. על כן אין רצונם לשהות כלל. ואחר דשבט יהודה לא היה ברצונם לילך עתה על כן ילכו הם תחלה. והנה קפץ שבטו של בנימין ונקרע פתאום. והיינו מכיין להמשל שהמלך צוה לבנו הגדול להקיצו בשלש שעות ביום כדרך של מלכים. כך נתן הקב"ה דעת ורצון שבט הגדול שהוא יהודה להלוך בהליכות הטבע להראות שהקב"ה מהוה הכל והטבע בידו. ונתן דעת ורצון שבט הקטן שהוא בנימין להתהלך בדרך גבוהה ונעלה להראות שהקב"ה אדון הכל ומשדד הטבע לגמרי. על כן נתן הקב"ה ליהודה מלכות בית דוד שמתהלכת בדרך הטבע כמו שנתבאר לעיל. ולבנימין נתן בית המקדש שנסים קבועים היו בו.)

והנה כמו שאנו מפרשים שהיה בטחון שאול במלחמה למעלה מהטבע. כך היו בטחונם בהוראה שלא יהיה טועה ונלכד בהוראה שלא כהוגן אפילו בלי הכרח וחקירה משום הכי היו הוראותיו בלי קביעות מסכת כמו שכתבתי לעיל בהרחב דבר. ולא היה חש שיהיה מדמה שלא באמת. וטועה בהוראותיו. וכך היו נצחונותיו במלחמה כמו שכתבתי לעיל שלא שם נציבים בארץ אויביו ולא ירא שמא יתגברו בימים יוצרו.

והיא ברכת משה גם בסיבה גם במסובב שדבר בשניהם בשבט לוי הקודם לו. ואמר **ישכון לבטח עליו**. סמוך לבו בטוח בה' שלא יהיה נכשל לא בהוראה ולא במלחמה.

חופף עליו כל היום. כמים הפנים לפנים כך השגחת ה' על יראיו, שהגין עליו כל היום שלא יהיה נכשל בשני הדברים הללו. ועיין מה שכתבתי בספר שמות ג' י"ד.

ובין כתפיו שכן. על הסיבה שהיא הוראה פירש לענין זכרון מה שלמד כבר שהוא הכרח לכל מורה הוראה בישראל. והזכרון מונח באחורי הראש כמו שכתב הראב"ע בפרשת יתרו. וכך הוכחנו בפירש פסוק ישעיה כ"ח י"ג למען ילכו וכשלו אחור ונשברו ונוקשו ונלכדו שפירשו שילכדו בהוראה [ועיין בארוכה בקדמת העמק השני אות ו'] ועל המסובב שהוא מלחמת ישראל משמעו של ובין כתפיו שכן. דבדורות שעברו היה מקום החרב בין כתפיים [ובמסכת מ"ק (כז,ב) כאלו חרב מונחת לו בין ירכותיו נוס'חת הרי"ף וברמב"ן בספר תורת האדם בין כתפיו וכן בסנהדרין (ז,א) לעולם יראה הדיין כאלו חרב מונחת לו בין ירכותיו נוסחת השאלות דר"א פרשת משפטים וכן ברמב"ם בין כתפיו] אך זה אינו אלא למי שאינו הולך למלחמה ומשתמש בה. דבשעה שאדם משתמש בו אז ודאי אוחזה ברכו. והמשיל בברכה דפחד ה' שנפל על לוחמיו כאלו חרב מונחת על כתפיו ויכול ללחום בו. והיינו ובין כתפיו שכן.

פרק לג, יג

יג וליֹסֹף אָמַר מְבֹרַכַת ה' אֶרְצוֹ מִמְּגַד שְׁמַיִם מִטֵּל וּמִתְהוֹם רִבְצַת תַּחַת :

מברכת ה' ארצו. בארצו ניכר שהיא אך ברכת ה' ולא ברכת אלהים שהיא בטבע הבריאה. אלא ברכת ה' באשר דשפע כזה לא נמצא אפילו במקומות המבורכים בטבע. ומפרש **ממגד שמים מטל**. באשר גידולי ארץ מתברכים בגשם ובטל. ובתהום. ואמר שכל מה שגדל בארצו יהיה מוטעם **ממגד שמים**. הוא הגשם. שגשמי ארץ ישראל מתוקים וכדאיתא בתענית (י,א)

דגשמי ארץ ישראל בכלל טובים מגשמי חו"ל. וכאשר כן היום עיקר שתיה הוא מי גשמים. מה שאינו כן בכל המדינות. ואמנם חלק יוסף היה הגשם מוטעם ביותר. וזהו ממגד שמים. **מטל**. מוטעם בטלי הברכה.

ומתהום רובצת תחת. מוטעם ממי תהום שרבה בחלק של יוסף כידוע דשכם הרבה עינות מים לרוב. מה שאין כן בכל ארץ ישראל. ובסנהדרין פרק חלק איתא דאחאב אמר כי עקר פוגלא מוצא מים. וכל זה היה בהר המלך שהוא בחלק יוסף.

פרק לג, יד

יד וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים :

וממגד תבואת שמש. מבאר והולך ברכת ה' בהפלגה. באשר נמצא בה מכל מיני גידולי ארץ. מה שאינו כן בכל מדינה דאם יש בה שפע תבואה אינה מוצלחת למינים אחרים. אבל בארץ יוסף מבאר תחלה **וממגד תבואת שמש**. היינו מה שגדל פעם אחת בשנה על פי תקופות השמש. ומיקרו תבואה משום שמתייבשים ועומדים לסחורה למדינות אחרות והיינו תבואה וכמו שכתבתי בספר ויקרא י"ט כ"ה ולעיל י"ד כ"ב.

וממגד גרש ירחים. היינו ירקות שמתחלפים בכל ירח. והמה נאכלים מן הגנה ואינם נכנסים לקיום. ומה שמשתייר מאכילת הבעלים נשלכים לחוץ. ומשום הכי נקראים גרש שמגרשין לחוץ.

פרק לג, טו

טו ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם :

ומראש הררי קדם. היינו עשבים לרפואה ולסגולה. שעיקר גידולם בהררי קדם. וגם אלה נמצאו בשבת יוסף כדאיתא באיכה רבתי שר' יהושע התפאר לפני הקיסר שאין דבר שחסר בארץ ישראל כדכתיב ולא תחסר כל בה. והראהו מינים שאינם נמצאים כ"כ. ובאשר אינם באים לאכילה לא כתיב ממגד. אלא מראש. שמשמעו מובחר שבמינים הגדלים בהררי קדם. **וממגד גבעות עולם**. יש מיני מאכלים שאינם גדלים כי אם בהרי שלג תמיד ונמצא גם אלו בחלקו של יוסף.

פרק לג, טז

טז וממגד ארץ ומלאה ורצון שכני סנה תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו :

וממגד ארץ ומלואה. כל תבל ומלואה יש כמה מינים בזו המדינה שאינם בזו. והכל נמצא בהר המלך.

ורצון שוכני סנה. יש מינים שאינם נאכלים אלא למי שמרזה את גופו להיות פרוש מתאות העולם. ומכונים המינים הללו רצון שוכני סנה. שביקש אז הקב"ה לשכון דכא כביכול כך ברא מינים אלו למי שרצונו לחיות בזה האופן. גם זה נמצא בשבת יוסף.

תבואתה לראש יוסף. כל זה השפע ראוי לבא לראש יוסף. שהיה משפיע כל טוב במצרים. **ולקדקד נזיר אחיו.** על מה מגיע לו גם רצון שכני סנה. היינו מינים המכחישים את הגוף בשביל שגם יוסף התנהג בנזירות בשעה שפירש מאחיו. וכתוב בלשון קדקוד משום שמי שהוא נזיר ופרוש מן התבל עוסק בדבקות ומשוקע בדעת שהוא באחורי הראש. ועיין להלן כ'. ועיין מה שכתבתי בספר בראשית בברכת יעקב את יוסף.

פרק לג, יז

יז בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקֶרְנֵי רָאֵם קֶרְנָיו בָּהֶם עֲמִים יִנְגַח יַחְדּוֹ אֶפְסֵי-אֶרֶץ וְהֵם רַבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אֶלְפֵי מְנַשֶּׁה :

בכור שורו. שור הוא משפיע גדול לתבואה כדכתיב ורב תבואות בכח שור. על כן כינה השפעת שבט יוסף לשור. ובכור שור הוא המובחר שבמשפיעים ובאשר שהיה יוסף מצוין בגמ"ח ובהשפעת כל טוב על כן כינה אותו בכור שור כמו בכור מות דמשמעו המיתה המצוינת.

הדר לו. מתקבל לפניו. משום דיש משפיע טוב אבל באמת אינו איש חסד. אלא שבא להתיהר או לשאר ענין הנוגע לו. וא"כ אין הצדק שהוא עושה מתקבלת לו. מה שאין כן מי שהוא בטבעו נדיב לב וטוב המזג אז גם השפעתו מתקבל והדר לו. וכמו שאמר איוב צדק לבשתי וילבשתי. פירש לבוש צדק שלבשתי הלבשתי היה נאה ומתקבל כדרך איש עשיר שלובש בגד יקר מתקבל עליו מה שאין כן אם ילבישהו הדיוט ועני לא יהא מלבישו. ואמרה תורה דבכור שורו של יוסף הדר לו. באשר כי באמת הוא בעל חסד בטבע כידוע מדתו של יוסף בספר בראשית מ"ה ד' ומ"ח ט"ז ובכמה מקומות. וכן הליכות אותו שבט כמו שהעידו מלכי ארם שאמרו על מלך ישראל שמענו כי מלכי חסד המה. ועיין מה שכתבתי בספר שמות (ל, א, ז) בפ' מזבח הקטורת ומשום הכי השפעתו הדר לו.

וקרני ראם קרניו. אף על פי שיוסף הוא טוב המזג. שמא נאמר שהוא אינו יכול לעשות גבורות במלחמה כטבע חלושי המזג שאינם יכולים להרוג ולאבד כפי הנדרש למלחמה. על כן אמר וקרני ראם קרניו. לנגח בכח. ומשום דשור אף על פי שמנגח אין נגיחתו נוגעת למרחוק כי קרניו קונות משום הכי המשיל לקרני ראם שמנגח למרחוק והיינו שאמר בהם **עממים ינגח יחדו אפסי ארץ.** שיגיע עד קצה ארץ ישראל.

והם רבבות אפרים. זה יהושע שנגע במלחמתו מקצה ארץ ישראל עד קצהו.

והם אלפי מנשה. זה ירבעם בן יהוא מלך ישראל. והוא משבט מנשה כמבואר ברבה פרשת יחי. והוא כבש כל ארץ ישראל מיד מלכי ארם עד שהשיב גם חמת ליהודה. ואף על פי שלא נשאר לו בעלי מלחמה כי אם עשרת אלפים רגלי ככתוב במלכ"ב (יג, ז) מכל מקום נגח עד אפסי ארץ.

פרק לג, יח

יח וְזָבֹלוֹן אָמַר שְׂמַח זְבֹלוֹן וַיִּשְׁשַׁכְר בְּאַהֲלֵיךָ :

שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך. לעולם זאת על ישראל בשעה שיוצאים למלחמה מייחדי' אנשים לתורה ולתפלה כל היום שיוצאים עם הלוחמים לאהלי השדה, וכדאיתא ברבה ריש פרשת מטות שבמלחמת מדין לקחו י"ב אלף לתפלה. ושם שנגו חרב לשונם בקול תורה וכדאיתא במגילה (ג,א) במלחמת העי מיד וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק ואמר ר' יוחנן מלמד שלן בעומקה של הלכה. והיינו משום שצוה הקב"ה אז לשום אורב. היינו עצה למלחמה. על כן לן בגבורת מלחמתה של תורה וזהו ברכת משה. שמח זבולון בצאתך למלחמה. ויששכר באהליך. באהלי המחנה שעל שדה המלחמה עסוק בתורה ותפלה. דיששכר בעצמו לא היה בעלי מלחמה עד בא דוד כמו שכתבתי בברכת יעקב לבניו. אבל הלכו עם זבולון לתורה ולתפלה.

פרק לג, יט

יט עַמִּים הֲרֵ-יִקְרָאוּ שָׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי-צֶדֶק כִּי שָׁפַע יַמִּים יִינְקוּ וַיִּשְׁפְּנֵי טְמוּנֵי חוֹל :

עמים הר יקראו. למלחמה שיהיו נקבצים על ההר שמסוגל הרבה לנצח מכל מקום. **שם יזבחו זבחי צדק.** זבולון ויששכר יביאו תודה על הנצחון.

כי שפע ימים יינקו. משונאיהם שהגיעו דרך ים והביאו שפע רכוש על הספינות כמנהגם במלחמה כמו שכתבתי בספר בראשית י"ד ו"א. ובנצחם נשאר הרכוש ביד זבולון. **ושפני.** דברים חשובים כלשון פסוק חגי יושבים בבתיכם ספונים פירש מתכבדים. ובגמרא איכא הרבה והכי פירשו בגמרא מגילה (ו,א) שפוני זה חלזון. ופירש רש"י שהוא חשוב כו'. **טמוני חול.** שהיו מטמינים דברים חשובים בחול שעל הים. וכל זה נשאר ביד יששכר וזבולון.

פרק לג, כ

כ וְלִגְד אָמַר בְּרוּךְ מְרַחֵב גֵּד כְּלָבִיא שְׁכֵן וְטָרֵף זְרוּעַ אֶף-קִדְקֹד :

ברוך מרחיב גד. אין הכונה שחלק גד היה רחב מכל השבטים שהרי לפי הנראה הגיע לחצי שבט מנשה יותר וגם אין שייך לשון הרחבה על חלקו המגיע לו. אלא פירש מרחיב גד שנטל יותר מחלקו שהרי תניא בספרי פרשת וזאת הברכה שמת משה בהר נבו בחלק ראובן ונקבר בגי בחלק גד ככתוב כי שם חלקת מחוקק ספון והאיך מצומצם ההר לשני שבטים. אלא כך הדבר שאותו המקום הוא נגד בית פעור ולא ירשו בני ראובן משום יראת עבודת כוכבים זו שכחה רב להמשיך את ישראל כמו שכתבתי לעיל ד' מ"ו בשם הספרי. אבל גד הרחיב חלקו. **כלביא שכן.** בלי פחד.

וטרף זרוע עף קדקוד. שהיה לו לירא מזרוע מואב יושבים על הספר. ומעבודת כוכבים פעור שכח דעת עבודת כוכבים זו רב להמשיך לב ישראל. על זה אמר אשר גד טרף זרוע מואב אף קדקוד של פעור ובשביל שכח הדעת הוא בעורף משום הכי המשילו בקדקוד. ומפרש בטחונו.

פרק לג, כא

כא וַיֵּרָא רֵאשִׁית לּוֹ כִּי-שָׁם חִלְקֵת מַחֲקֵק סָפוּן וַיֵּתֵא רֵאשִׁי עִם צְדָקֵת ה' עֹשֶׂה וּמִשְׁפָּטָיו עִם-יִשְׂרָאֵל :

וירא ראשית לו. ראשית ועיקר הבטחון היה כי שם חלקת מחוקק ספון. דמשה רבינו קבור שם וכדאיתא במדרש והובא בתוספות סוטה (יד,א) דבשעה שמגבהת עבודת כוכבים זו ראשה ורואה קבר משה אזי נשקע בארץ.

ויתא ראשי עם. הוסיף להזהר ע"י שהושיב שם ראשי עם לעסוק בתורה. בזה נכלל גבורי ישראל.

צדקת ה' עשה. במה שעשה ישוב במקום שהיה ראוי להיות חרב. הוא צדקת ה' החפץ בישובו של ארץ.

ומשפטיו עם ישראל. במה שהרבה שם לומדי תורה הועיל להרבות משפטים אלו הדינים כדאיתא בקדושין (לז,א). וניתוסף הרבה הלכות בישראל וכן יש לפרש גם במה שהושיב גבורים על ההר שהוא הספר ואי לא נתיישב משבט גד היה מתיישב מגבורי מואב. והיה קשה לישראל להנצל מהם. ועשה בזה צדקת ה'. ומכל מקום על כל ישראל לסייעו ולשלם הוצאות וכדומה וכדין מוציא הוצאות בשביל צבור עיין בחו"מ סי' קס"ג בהג"ה וסי' שפ"ח. וזהו ומשפטיו עם ישראל.

פרק לג, כב

כב וַלְדָן אָמַר דָּן גּוֹר אַרְיָה יִזְנַק מִן-הַבֶּשֶׂן :

ולדן אמר דן גור אריה. הנה גבורת ארי אינו ניכר במקום מרעה צאן כבשים ואילים שאין להם עוז להלחם. אלא ביער אם הוא מוצא שור פראי מנגח בקרניו וכחו רב מאד. בזה נצרך לגבורת ארי. אבל גור אריה שאינו כחזק כ"כ לא יתחר עם שור אלא נכנס במקום מרעה צאן וכך המשיל את גבורת דן שהוא כגור אריה אשר יזנק מן הבשן ששם מרעה אילים כמבואר בשירת האזינו. ומשמעות יזנק כתב הרמב"ם בפירוש המשניות חולין פ"ב (ו) קול הנשמע מנשימת בני אדם בשעת הנשימה. וענין זה הלשון לכאן דגור אריה בא בקול דק ועמוק כקול הזינוק ובזה מפחיד לב האילים ונופלים לפניו. וברכה זו הגיעה לשמשון שהראה כח גבורתו בהמון פלשתים ולא עם גבורי מלחמה ולא כיהודה שנלחם עם גבורים ואדירים ויכול להם. וטעם הברכה משום דדן היה לו זכות מעין תורה והיינו כח הדין כמאמר יעקב (בראשית מט,טז) דין ידין עמו וגו'. ואיתא ברבה פרשת יתרו (לג,ג) דמשום הכי נכתב פרשת מתן תורה בין משפטים לפניו ולאחריה ללמד שהתורה נמשלה למלכה ההולכת באמצע ושפחה לפניו ושפחה לאחריה כך תורה באמצע ודינים לפניו ולאחריה.

(הרחב דבר:) ולא תקשה מאין בא לשבט דן כח הדין, אחרי שלא היה לו כח התורה דכבר הראה הכתוב בפרשת יתרו לדעת שאם אין דיינים על פי התורה אז יש להעמיד ערכאות שבסוריא היינו אנשים שאין להם דעת במשפטי התורה רק בדעת נוטה של בני אדם ולהביא

בזה שלום על ישראל. ולא עוד אלא אפילו מה שהיו שבט דן על פי רוב הזמנים עובדי עבודת כוכבים כידוע מכל מקום לא גרע זכות הדין לעשות שלו. והיינו דאיתא ברבה פרשת משפטים (ל,יד) בזה הלשון דוד אמר יראת ה' טהורה עומדת לעד מהו? כך אדם שונה מדרש הלכות ואגדות ואם אין בו יראת חטא אין בידו כלום. משל לאדם שאמר לחבירו יש לי אלף מדות כו' א"ל חבירו יש לך אפוטקאות ליתן אותם בהם אם יש לך כן הכל שלך ואם לאו אין בידך כלום. כך אדם שונה הכל א"ל אם יש לך יראת חטא הכל שלך ואם לאו אין לך כלום, שנאמר והיה אמונת עתך וגו' יראת ה' היא אוצרו לכך נאמר יראת ה' טהורה וגו' והנביא צוח ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. והוא פלא מה זה שייך לפרשת משפטים וגם מה זה הנביא צוח. אלא כך הענין, שלמד מדכתיב יראת ה' טהורה וגו' אחר כל המקראות תורת ה' תמימה. עדות ה'. פקודי ה'. מצות ה'. ואח"כ יראת ה' ללמד דכל אלה תלוי ועומד על יראת ה'. בלא זה אינם כלום. והרי משפטי ה' כתיב לאחר יראת ה'. למדנו מזה דלא כן זכות משפטים, דאפילו בלי יראת ה' יש בהם זכות שעושה מישרים בין אדם לרעהו. ועל זה מסיים והנביא צווח ציון במשפט תפדה, דנהי שאין לה זכות תורה ומע"ט שבין אדם לשמים אחר שעבדו עבודת כוכבים. אבל אכתי בזכות משפט תפדה וכן שביה בצדקה, וכך היה שבט דן זכות המשפטים גבר אצלו על כל דרכיו.).

פרק לג, כג

כג וּלְנִפְתָּלִי אָמַר נִפְתָּלִי שִׁבְעַת רְצוֹן וּמְלֵא בְרַכַּת ה' יָם וְדָרוֹם יִרְשָׁה :

נפתלי שבע רצון וגו'. הנה שני אופנים בעשירות. א' עשיר הידוע בלשון העולם שיש לו הון ועושר בביתו. הב' הוא בלשון חכמים איזהו עשיר השמח בחלקו. ושני האופנים מרומז בירמיה ח' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרו כי אם וגו'. ויש לדקדק דבחכם ועשיר כתיב חכם ועשיר ובגבור כתיב הגבור. אלא הענין משום דיש שני אופני עשירים וכמו שכתבתי. ושני אופני גבורים ושני אופני חכמים. אחד הידוע לכל אדם. ואחד הוא מבואר במשנה דאבות. ואמר הנביא דכל עשיר וכל חכם אין לו להתהלל. אבל גבור הכובש את יצרו יש לו להתהלל שהרי הוא משכיל ויודע את קונו אלא הגבור הידוע הוא אין לו להתהלל.

והנה נפתלי עשיר בשני האופנים הוא שבע רצון. היינו שמח בחלקו. וגם **ומלא ברכת ה'.** עשיר כמשמעו. **ים ודרום ירשה.** דיש אדם מוכשר לעבור בים ואינו מוצלח ביבשה ויש להיפך. ונפתלי היה בטבעו מוכשר גם לים וגם לדרום שהוא בלי שום ים. אלא נחלת שדה וכרם. והכל בירושה אצלו מלומד מנעוריו לכל דבר. זהו משמעות הברכה לפי הפשט. והרמב"ן הביא בשם מדרש רבותינו דקאי על דברי תורה ונמשך על לשון ברכת יעקב אבינו הנותן אמרי שפר (בראשית מט,כא) ומתפרשת ברכה זו. דמי שיש לו חידושי תורה ואין בכחו להגיד ולהציע לרבים אינו שקט ונח בדעתו. עד שיהא משכיל על שפתו כדכתיב שמחה לאיש במענה פיו. ויש שכחו רב בפיו אבל אין בכחו להעלות חדשות מדעתו על זה אמר **נפתלי**

שבע רצון. במה שיכול להציע לרבים. וגם **מלא ברכת ה'.** חדשות מדעתו שהוא ברכת ה'. וכבר ביארנו בספר שופטים (ה,יד) מני מכיר ירדו מחוקקים ומזבולון מושכים בשבת סופר. משום שנבחרו במלחמת דבורה עשרת אלפים מבני זבולון ומבני נפתלי והיינו משום שהיה אז כח התורה בקרבם. והיאך היה הדבר. מפרש דמני מכיר הוא חצי שבת מנשה שנגד זבולון ונפתלי בעבר הירדן ירדו מחוקקים. והיינו משבט יהודה בני יאיר בן מנשה כמו שכתבתי לעיל סוף פרשת דברים המה היו ראשי ישיבות. ומזבולון ונפתלי עלו הרבה תלמידים ובחזירתם לביתם הרבו והגדילו תורת רבם ושבת זבולון לא היה לו כח בפה להגדיל תורה על כן היו מושכים בשבת סופר שהיו כותבים לעצמם. אבל נפתלי לא היה נצרך לכך. אלא היה כחו בפיו ליתן אמרי שפר.

ים ודרום. ים הוא כנוי על שמועות מפי מורים ומלמדים. וכמו שפירשו חז"ל במסכת עירובין (נה,א) על ולא מעבר לים היא (ל,ג) שאפילו היא מעבר לים וכו' וביארנו לעיל ל' י"א דקאי על קבלת הרב. ודרום הוא חלק יהודה שדר בדרום ארץ ישראל המחכים ונותן כח לחדש. כידוע כח חכמי דרום אפילו בבית שני. דלא דוקא שבת יהודה היה שם אלא המקום גורם להחכים את יושביו בתורה כמו שכתבתי בספר בראשית י"ב ט' וי"ג א'. ואמר שכח נפתלי יפה שיש לו ירושת ים ודרום. היינו לקלוט שמועותיו באופן יפה ומועיל לרבים. וגם לחדש מעצמו. והקדים ים ואח"כ דרום. דמתחלה לגמיר אינש והדר ליסביר (שבת סג,א).

פרק לג, כד

כד וְלֹאֲשֶׁר אָמַר בְּרוּךְ מְבָנִים אֲשֶׁר יְהִי רְצוֹן אַחִיו וְטָבֵל בְּשֶׁמֶן רִגְלוֹ :

ברוך מבנים אשר. במדרש פרשת ויחי איתא ר' לוי ור' סימון אמרו שהיו בנותיהם נאות ונשואות לכה"ג ומלכים. והיינו משום שהיה להם רבוי זיתים ואיתא במסכת שבת (פ,ב) מאי שמן המור רב ירמיה בר אבא אמר שמן זית שלא הביא שלישי. והוא טוב לעדן בשר הבנות. על כן הוא ברוך מבנים. ויש בו שני משמעות. א' דבחורי ישראל שמכונים בשם בנים מברכים אותו על שמספיק להם בנות משמחות לב בעליהן. ב' כדתניא בספרי אין לך שמתברך בבנים כאשר. והיינו שהיו מיחוסו ישראל ואפרתים נכדיו מצד אמם. ובני בנות הרי הם כבנים כדאיתא בפרק הבא על יבמתו (יבמות סב,ב).

יהי רצון אחיו וטבל בשמן רגלו. דמי שעושה זיתיו שמן המור הרי מפסיד זיתיו. ואין לו שמן לסיכה הרבה. אבל אשר היה לו שפע רב בזיתים עד שגם היה רצון אחיו בשמן המור כמו שביארנו. ומכל מקום טובל בשמן רגלו. מרוב שמן בחלקו לא היה סך רגליו בשמן. אלא טובלן בשמן.

בזה סיים משה רבינו ברכת כל שבת לעצמו ואח"כ מסיים בברכת כלל ישראל וכפרש"י.

פרק לג, כה

כה בְּרַזְל וְנַחֲשֶׁת מְנַעֲלֶךָ וְכִימִיךָ דְבָאֵךְ :

ברזל ונחשת מנעליך. הוא מקום שנקבצים יחד לתפלה בבהכ"נ. ואותו מקום מנעיל אותם להיותם באגודה אחת. על זה אמר שאותו המנעל הוא חזק ומועיל כברזל ונחשת. והענין של שני משלים הללו מבואר על פי הפסוק וכי תבאו מלחמה בארצכם וגו' והרעותם וגו'. וביארנו שם בשם הרמב"ם ורמב"ן בספר המצוות שהוא מצוה להתעוררות בתפלה. ופירשנו שם על פי הספרי דמיירי בשני אופנים. א' בעת שהולכים ומביאים מלחמה על אומה וארץ אחרת. ב' בעת שבאים במצור מחמת איזה אומה שבאה עליהם. והנה באופן ראשון נדרש שיהא חרב ישראל חזק מצור. ובאופן השני נדרש שתהא החומה לבריחי נחשת להגן עליהם. או להיות מגיני נחשת להגן מאבני בליסטראות שמורים אל המצור. ועל זה בא הפסוק דמנעלי ישראל המה ברזל ונחשת. וכמו שאמר ישעיה הנביא בזעקך יצילוך קבוציך. היינו הקיבוץ שבאים לזעקה ותפלה הוא המציל ואל כביר לא ימאס.

וכימיר דבאך. שורש דב אינו נמצא בלה"ק. וזה אות שהיא מלה מורכבת משני שרשים. כמו שמצוי בתנ"ך וכמו שכתבתי בספר בראשית ב' כ"ה ובכמה מקומות. וכבר בא בפירוש ראשונים ז"ל שהוא מלשון זיבה היינו שפע פרנסה וא"כ נחלף הז' בד'. ויש שפירשו מלשון דוי וכאב. וא"כ נחלף הו' בב'. ולדברינו שני הפירושים נכוחים ואמתים וקאי על מנעליך. שהוא קיבוץ לתפלה עוד בשני עתים. א' בעת רעה לרעה. רחמנא ליצלן שכמו שמועיל לצרת מלחמה. כך לכל צרה שלא תבוא, וכדתיניא בספרי פרשת בהעלותך אין לי אלא צרת מלחמה שארי צרות מנין ת"ל על הצר הצורר. והיינו **וכימיר**. זהו שני עתים. **לדבאך**. לכל דוי אזי מועיל מנהליך להחליץ ממצר. [וכלשון הפסוק למה אירא בימי רע. היינו ימים המהפכים לרעה ח"ו. ועיין בספר בראשית מ"ז כ"ח]. ב' לשפע פרנסה שהוא במועדי השנה שכולם ר"ה כדתן בריש מסכת ר"ה. ומתקבצים אז לתפלה. ועל זה כתיב בהם מקראי קודש. וכפרש"י במסכת שבועות (יג,א) על הא דתניא לא קראו מגרא קודש. והכי מבואר בתרגום יונתן ישעיה א' על הכתוב חדש ושבתי קרא מקרא. וכתוב בהלל ובימי אקרא. ופירש במדרש שוח"ט. דבימים המיוחדים דכתיב בהם וביום אז אקרא דהוא שעת רצון לקרוא לה'.

(הרחב דבר: ויש להוסיף דפירש ובימי אקרא. משמעו גם ימי צרות ר"ל גם ימי החג. שאז היו קוראים לה'. ועל זה יבאר אפפוני חבלי מות. היינו בזמן צרות. מצרי שאול מצאוני. בימי החג. דאז יש לחוש על קלקולים כדאיתא בקידושין (פא,א) סקבא דשתא ריגלא. ועיין מה שכתבתי בספר ויקרא בפ' מועדי ה' על הפסוק ולא תחללו את שם קדשי. וזהו התפלה כי ישמרנו ה' ממצרי שאול. ואמר צרה על ימי הצרות. ויגון על ימי השמחה. ובשם ה' אקרא אנה ה' מלטה נפשי. משני הדברים. על זה בא המשורר ואמר חנון ה' ומחונן למבקשיו להיות מפלט להם בעת צרה. וצדיק ומציל את עמו מן העבירות. והכי יתפרש קראי דלהלן.)

וזהו כונת הפסוק ובימך. הימים שלך. דבאך. הזב שלך שפע ברכה ממעל. גם אז טוב מנעלך. הקיבוץ שלך והיינו דאיתא בשבת (ס,ב) דכנופיא הוא או שבת ויו"ט או תענית ציבור ועל זו הכונה בא לשון הירושלמי שבת פרק ו' לענין סנדל המסומר. ר"ח אמר שבעה ימים של יו"ט. דכתיב בהו וביום. היינו שני ימים טובים של פסח ועצרת ור"ה ויוה"כ ושני יו"ט של

סוכות. והנה בתו"כ פרשת בחקתי למדו מלשון וכימיר דבאך. שהגשמים בארץ ישראל יהיו מברכים כ"כ תבואות הארץ. עד שיהיו אוה"ע דובאות כסף ומוליכים לארץ ישראל במחיר גידולי ארץ. והנראה שבא לשון דבאך. ולא לשון זבאך כמשמעות זיבה. אלא דבאך מלשון דבא כסף מלשון מדהבה. ויש להוסיף בדיוק הלשון וכימיר. ולא כתיב וכימים. ויהא משמעות בעת שכתוב בהם ביום. אבל א"כ גם שבת בכלל. דכתיב וביום השבת, ובאמת אין אז עת המוכשרת לתפלה ובקשת רחמים כי אם רנה ושבח להקב"ה. ומשום הכי כתיב וכימיר דמשמע שנקראים יום על ידך והיינו רגלים וכדאיתא ביצה די"ז דרגלים ישראל מקדשי להו. מה שאין כן שבת קוב"ה מקדש ליה.

פרק לג, כו

כואין פאל ישרון רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים:

כבר נתבאר דמשמעות ישורון הוא כנוי או לגדול מיוחד בישראל או לכלל האומה. שמעלת הכלל כמו רמים וגדולי ישראל. ואמר הכתוב שאין כת בעולם ככח של ישורון ומפרש והולך בשלשה דברים שהמה העיקרים לצרכי האדם. היינו פרנסה. והגנה מאויבים. והנהגה טובה בקרב הכלל. ומפרש תחלה כח ישראל בפרנסה. **רוכב שמים בעזרך**. כבר נתבאר ריש פרשת האזינו (לב,א) דשמים הוא כנוי לכלל משפיעים שהטביע הקב"ה, ואם כן כל הגלגלים ומזלות מכונים שמים. והקב"ה רוכב עליהם ומנהיג הטבע בהשגחה פרטית לפי עבודת ישראל בקרבנות או בתפלה. ובזה עוזרים כביכול את המשפיע ית' כי כך יסד מלכו של עולם כמו שכתבתי בספר בראשית ב'. נמצא הקב"ה **רוכב שמים**. היינו הוא מנהיג הטבע בעזרך. בעזר ישראל בתפלה.

ובגאותו שחקים. דכבר ביארנו בספר שמות י"ד פסוק ט"ו דזה שנדרש תפלה אפילו בזמן שהקב"ה רוצה להשפיע בלא זה אינו אלא בזמן הנהגה הוא טבעית ולא בזמן שבא בהנהגת נס ומדת תפארת ואז אין צריך לעזר תפלה והיינו דקאמר **ובגאותו** בזמן שהקב"ה מנהיג במדת תפארת הוא כנוי על השפעה נסית שאין צריך לעזר תפלה. משום הכי ממשיל שהוא גאותו של הקב"ה. אז הוא **רוכב שחקים** וכדאיתא בחגיגה (יב,ב) דבשחקים שוחקים מן לצדיקים היינו דרך נס.

פרק לג, כז

כז מענה אלהי קדם ומתחת זרעת עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד:

מענה אלהי קדם. עתה מבאר כח ישורון בענין הגנה ומלחמה עם אוה"ע. והקדים דישורון המה מענה של אלהי קדם וכנוי של אלהי קדם מבואר עפ"י מדרש ב"ר כמה פעמים מתחלה עלה בדעתו ית' להשכין שכינתו למטה אלא שעפ"י חטא אדם עלה לרקיע השני וע"י חטא קין עלה לרקיע השלישי וכן בדור אנוש והלאה עד שעלה לרקיע השביעי. ומשבא אברהם אבינו התחיל להוריד וכן ביצחק ויעקב עד שנתנה תורה לישראל ואז אפילו הדור סוררים לשכון יה

אלהים. ונצא שמעת בריאת שמים וארץ היה הרצון שיהא מעונתו בארץ משום הכי אמר הכתוב אשר ישורון המה מעונה של אלהי וקדם שגם אז עלה במחשבה שיהא אומה ישראלית במ יאה המעונה.

וכינה בלשון מעונה שמשמעו דירה קבועה אבל בלא ביתו ממש אלא כמו דר בקביעות שלא בביתו.

(הרחב דבר:) והוא כלשון הפסוק תהלים ע"ו. ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה. וכבר ביארנו בספר ויקרא כ"ג מ"ג דיוק לשון סוכו ומעונתו. וגם על מה קרא את ירושלים בשם שלם שהיה בעוד לא קרא אברהם אבינו ה' יראה. וביארנו שם דהר המוריה נקרא ירושלים ע"ש השגחה קבועה של פרנסת העולם שתלוי בעבודות בית המקדש. ובזה מכונה בשם ביתו כביכול. אבל לענין מלחמה ממשיל המקרא כמו מלך בשר ודם בשעה שיוצא למלחמה מניח בית פלטין שלו אשר הוא מפרנס שם את המדינה בהשגחתו. ויוצא למדינה אחרת להשגיח על חילו בשעת מלחמה. ויש לו שם פלטין קבוע אשר שם עיקר דירתו בכל משך המלחמה ונקרא מעונתו. ובכל יום הולך לעיקר מקום מלחמה ויש לו אהל וסוכה בכל מקום. כך עיקר השגחתו של הקב"ה לענין מלחמה שמכונה בשם מעונתו הוא בציון היינו בשערים המצוינים בהלכה דשמה כח חרבם של ישראל. שהוא התורה. ומכל מקום היה אז בשעת נס של יחזקיהו לפני ירושלים בשלם סוכו היינו בדרך עראי ומפרש שמה שבר וגו'. הרי דמעונה משמעו עיקר דירה בלי מקומו ממש. אלא שעת המלחמה גורם לכך. כך המשיל כאן ישראל המה לענין מלחמה מעונתו של אלהי קדם. להנהיג את האוה"ע לפי צרכן של ישראל כדאיתא פרק הבא על יבמתו (סג,א) ונברכו בך אפילו אוה"ע מתברכים בשביל ישראל. וכן אמרו אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל).

וביאר עוד **ומתחת זרועות עולם**. לא מיבעי בשעה שישראל בארץ ישראל ובמלוכה בפני עצמם. אלא אפילו בשעה שהם תחת מלכיות שהן המה זרועות עולם מכל מקום השכינה שורה בישראל, וכמו שכתבתי בספר במדבר פרשת מסעי על הפסוק כי אני ה' שוכן בתוך בני". וזה גורם **ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד**. בהשגחתו ית' לענין מלחמה מגרש מפניך אויב. ויש עתים שאומר ג"כ השמד והוא תלוי לפי צורך הישועה ולפי זכות של ישראל באותה שעה. ובשמות רבה פרשת תצוה איתא ויגרש מפניך אויב זה המן. ויאמר השמד אלו בניו הרי מבואר שפירשו חז"ל זה הפסוק על זמן הגלות, והיינו מתחת זרועות עולם ובא הפסוק הלז לבאר אשר אין כאל ישורון לענין הגנה מאוה"ע בין בשעת הצלחת ישראל בין בשעה שהמה מתחת זרועות עולם.

פרק לג, כח

כח וַיִּשְׁכֵּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּדָד עַיִן יַעֲקֹב אֶל-אֶרֶץ דְּגַן וְתִירוֹשׁ אֶף-שְׁמִי יַעֲרֹפוּ-טל :

וישכון ישראל וגו'. עתה מבאר אשר אין כאל ישורון בהנהגה פנימית של האומה ואמר שהם ישכנו בטח וגם בדד. ופירש **בטח** היא במנוחת הנפש, באהבה בין אדם לחבירו, ובלי התחרות עם שאר אוה"ע. **ובדד** הוא בלי התערבות יתירה עם אוה"ע בריעות והתחנות אלא בדד מובדלים ומצוינים בפני עצמם. ושתי מדות הללו המה עין יעקב. היינו מדתו מבוקשו של יעקב שבניו יהיו כן. ופירש עין כמו לא יגרע מצדיק עינו דמשמעו מבוקשו של צדיק ונותן עין על זה.

[וזוהו כוונת הגמרא מגילה דף י"ג ב' לא יגרע מצדיק עיניו, בשכר צניעות שהיתה ברחל זכתה ויצתה ממנה שאול ובשכר צניעות שהיתה בשאול מזכה ויצתה ממנו אסתר. הפירש מה שהיתה תשוקתה של רחל נתקיימה בבניה. ופירש"י עיניו של הקב"ה - דוחק].

ומדת יעקב היה אהבה לבני אדם ובלי התחרות בדרך הפלאה כמו שכתבתי בספר בראשית ל"ב כ"ו היה מדריך את בניו שיתנהגו כן כמו שכתבתי שם ל"א מ"ו ומ"ט כ"ד ובכמה מקומות. וכן היה מדת יעקב להיות בדד כמו שכתבתי שם ל"ג ט"ו ו"ח ול"ז א' וביחוד ביארנו שם מ"ו ד' בפסוק ויוסף ישית ידו על עיניו. והיא צורת האומה בכלל וכך רצונו של הקב"ה שיתנהגו ישראל כן כמו שכתבתי לעיל בשירת האזינו בפסוק ה' בדד ינחנו. ואיתא בגמרא סנהדרין (קד,א) איכה ישבה בדד אמר רבה אר' יוחנן אני אמרתי וישכון ישראל לבטח בדד וגו' עתה איכה ישבה בדד פירוש רצונו של הקב"ה היה שיהא ישראל בדד ואינם מעורבים עם אוה"ע בכבוד ובמנוחה עתה שקלקלו ולא שמרו צורתן ויתערבו בגוים נעשו בדד באופן אחר. היינו שאוה"ע בדלין מהם וזהו איכה ישבה בדד וגו'

[וברבה שמות (לח,ד) איתא אין עין אלא נבואה כו'. פירוש דמדת בטח בדד מביאים לידי נבואה ורוח הקודש מה שאין כן בהעדר המנוחה או התערבות עם אוה"ע מסתלקת רוח הקודש מישראל].

אל ארץ דגן ותירוש. באשר דשני דברים מכריחים להאומה להפר שתי מדות הללו, א' מחסור שבכל מדינה באיזה פרט עד שבעל כורחה מוכרחת לסחור עם אומה האחרת. ב' טבע האדם מצד שהוא מדיני. על כן נדרש הרבה לדבר המעורר למוסר להתגבר על הטבע כדי לשמור צורה הרוחנית על זה אמר אל ארץ דגן ותירוש. עיקר חיות האדם יש די הצורך בארץ ישראל ואמר אל ולא על דמכל מקום אינו מועיל מה שיש דברים הכרחים להיות בדד אם לא בצרוף מדת עין יעקב לשמור צורת האומה. משום הכי כתיב דמדה זו מצטרף להועיל יחד עם ארץ דגן ותירוש. ונגד טבע האדם להיות מדיני כתיב אף שמיו יערפו טל. כבר נתבאר ריש פרשת האזינו דשמים עיקר משמעו ומשפיע ובכלל זה המה גדולי ישראל המעוררים למוסר ומשפיעים להמון עם ה' דברים כבושים ודברי אגדה שמשולים לטל כמו שכתבתי שם בפסוק תזל כטל אמרתי. והוא סיבה לשמירת צורתן להיות בדד. וכן לכל טוב הנהגה פנימית שמירת אהבה ושלוש נמצא גם בזה אין כאל ישורון.

פרק לג, כט

כט אֲשֶׁר־יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹךָ עִם נוֹשַׁע בְּה' מִגֵּן עֲזָרְךָ וְאֲשֶׁר-חָרַב גְּאוֹתְךָ וַיִּכְחָשׁוּ אֹיְבֵיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל-בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ :

מי כמוך. מי מוצלח ומאושר כמוך.

עם נושע בה'. שישועתו תלוי' בישועת ה' וכדאיתא במכילתא פרשת בשלח בכל מקום מצינו שישועתן של ישראל היא ישועתו של הקב"ה ופירש שזהו כבודו ית' ומה יש הצלחה גדולה מזו.

מגן עזרך. אין צריך להציל עצמו ולהשיג עזר משונאיו ע"י חרב שהורג אותם אלא ע"י מגן על עצמו והוא כבוד גדול לישראל שיהא יכול להגן ע"ע בלי שפיכות דמים כי אם בהשגחתו ית' כמו שהיה ביעקב אבינו שניצל מלבן ומעשו בלי שפיכות דמים וכן בכל דור יש ענינים כאלו. ואשר חרב גאותך. מה שאוחזים בעלי מלחמה חרב אינו אלא גאותך. משהוא הוד והדר ללבוש כלי זין כלשון הפסוק חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך. אבל באמת יודע ישראל כי לא בחרב ובחנית ישועי ה' במקום שנוגע לישועתו וכבודו ית'.

ויכחשו איביך לך. לבסוף גם המה אוה"ע ישכילו על השגחת ה' לטובת ישראל עד שבושים ומכחישים לומר שהם אויבים.

ואתה על במותימו תדרוך. ולבסוף לא די שיבושו לומר שהם אויביך. עוד יקבלו לסבול עולך עליהם באשר יכירו כי השגחתו ית' עליך וייראו ממך. ותעשה בהם כרצונך והוא מליצת על במותימו תדרוך. ומרומז עוד בזה הפסוק בכלל **אשריך ישראל מי כמוך** שיש לך זכות אבות.

מגן עזרך. הוא זכות אברהם אבינו שבו כתיב אנכי מגן לך.

ואשר חרב גאותך. זכות יצחק שעלתה עליו המאכלת והוא גאותן של ישראל.

ויכחשו איביך לך. זכות יעקב שהיה אצלו כן בלבן ועשו. והכי מפרש ברבה סוף פרשת תצוה (לח,ד) וע"ש.

עוד יש לפרש דישראל נושע בה' אבל אין ישועת כל אדם שוה. יש בזה האופן ויש בזה האופן. וכמו ישועת אברהם יצחק ויעקב לא היה שוה דאברהם נלחם עם צריו והרגם. ושוב לא היה לו צרים באמת. יצחק אבימלך ושריו היו אויביו והכחישו שנאתם בלב כמבואר בפרשת תולדות. יעקב כשרדפו לבן ועשו אחיו לא הכחישו לפניו שהם רודפים. אבל מכל מקום יד ה' שהיה אל לבן ויד האהבה שנעשה פתאומית בלב עשו. כפה במותם שלא יוכלו לעשות בשנאתם מאומה וכך הוא בכל דור ודור, יש אשר ה' מגן עזרך ואשר חרב גאוותך, ויש אשר העזר הוא **ואתה על במותימו תדרוך**. הוא יודע שאנו מכירים בשנאתו, וגם אין בידנו להתגבר עליו, ומכל מקום אנו דורכים על במות גדולתו, שאינו יכול לעשות לנו רעה. וכל האופנים הוא בהשגחת ה' לפי הכנת המקבל אותה השגחה, ולפי מעשיו. אמנם, הצד השווה שבהם שכולנו נושעים בה'.

פרק לד

פרק לד, א

א וַיַּעַל מֹשֶׁה מֵעֵרְבַת מוֹאָב אֶל-הַר נְבוֹ רֹאשׁ הַפְּסָגָה אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיַּרְאֵהוּ ה' אֶת-כָּל-הָאָרֶץ אֶת-הַגְּלֵעָד עַד-דָּן :

אשר על פני ירחו. כבר ביארנו בפרשת וילך דהר נבו היה מצד אחד שייך לישראל והוא על פני ירחו. ומאותו צד עלה משה ועמד וראה ומצד השני היה שייך למואב ושם מת. את הגלעד עד דן. הראהו מרחוק לקרוב על כן מתחלה צפה לצפון עבר הירדן שהרי הוא היה עומד בדרומית של ארץ ישראל. וראה תחלה כל הצפון מעברה ירדן שהוא גלעד ולהלאה למערב שהוא שבט דן.

פרק לד, ב

ב וְאֵת כָּל-נַפְתָּלִי וְאֶת-אָרֶץ אַפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל-אָרֶץ יְהוּדָה עַד הַיַּם הָאֲחֵרוֹן :

ואת כל נפתלי. קרוב יותר לצד דרום והוא נקרא גליל התחתון. ואת ארץ אפרים ומנשה. קרוב עוד יותר לדרום והוא גליל העליון. ואת כל ארץ יהודה. הוא דרום ממש נגד מעמדו. עד הים האחרון. קאי על כל הקודם נפתלי אפרים ומנשה ויהודה. ומצד מערב גבולם הוא הים האחרון.

פרק לד, ג

ג וְאֵת-הַנֶּגֶב וְאֶת-הַכֹּכָר בְּקַעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד-צֹעַר :

ואת הנגב. דרום של יהודה בקצהו אצל אדום. ואת הככר בקעת ירחו. מצד רגליו של משה נמשך לצד דרום. עד צוער. דמשם והלאה הוא מדבר סדום.

פרק לד, ד

ד וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִיעֲקֹב לֵאמֹר לְזֶרְעֶךָ אֶתְנַנָּה הָרְאִיתִךָ בְּעֵינֶיךָ וְשָׂמָה לֹא תַעֲבֹר :

לזרעך אתננה הראיתך וגו'. משום שנשבעתי לתת אותם לזרעם, על כן ושמה לא תעבור. כי זה סיבה לדבר כמו שכתבתי בפרשת חקת בלשון לכן לא תביאו וגו' ולעיל סוף פרשת האזינו.

פרק לד, ה

ה וַיִּמַּת שֵׁם מֹשֶׁה עֶבֶד-ה' בְּאֶרֶץ מִזְרַח-עַל-פִּי ה':

בארץ מואב. מאותו צד שהוא שייך למואב כמו שכתבתי לעיל. וזהו על פי ה'. שצוה לילך ממקום עמידתו לצד ירחו לעבר השני ולמות שם.

פרק לד, ו

ו וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגִי בְּאֶרֶץ מִזְרַח מִלִּבְיַת פְּעוֹר וְלֹא-יָדַע אִישׁ אֶת-קִבְרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה :

ויקבור אותו בגי. מעט בשפולי ההר.

מול בית פעור. הוא טעם שנקבר דוקא באותו מקום כדי להשפיל כח בית פעור כמו שכתבו התוס' סוטה (יד,א) בשם המדרש.

ולא ידע איש וגו'. בא הכתוב לבאר על שנמנע ממשה רבינו מקום קבורה יפה אשר ידענו תאות הצדיקים לכך. אמנם כבר נתבאר בספר בראשית י"ט ל' שלשה דברים שנפש הצדיק מתאוה על מקום קבורה. א' שיהא מקום קנוי לו ולא בשדה אחר. ב' שיהא לאותו מקום זכות כמו ארץ ישראל או מקום תורה וכדומה סגולה רוחנית. ג' לנוח אצל אבות ומי ששימשוה בחייו. וביאר הכתוב טעם על שנעדר ממשה ג' דברים הללו. א' ויקבור אותו וגו' הקב"ה כביכול או הוא קבר את עצמו. וא"כ היה בדרך נס ופלא ומובן מזה שזה היה בריאה מששת ימי בראשית למקום קבורת משה ולא היה קנוי מתחלה למואב אלא למשה ביחוד. ב' מול בית פעור זכה בזה המקום לדבר הגדול לזכות את הרבים להבדיל מטומאת הפעור. ואין לך מקום יפה מזה שזכות הרבים תלוי בו ג, ולט ידע איש וגו' – לא היה שייך נחת רוח למשה בצוותא שהיה מובדל משאר נשמת המתים כמו שהיה מובדל בחייו מכל אדם כי לא היה מסוגל לטבע הליכות עולם רק בדרך נס, כמו שכתבתי בספר במדבר (כא,ב) ובכמה מקומות, כך בקבורה לא ידע איש ערכו.

(הרחב דבר: ובזה יובן הא דאיתא בסנהדרין דמ"ז א'. בהא שגירר חזקיהו מלך יהודה את עצמו אביו על מטה של חבלים. וקאמר ואי משום יקרא דחיי הוא מאי טעמא. ומשני כי היכי דתהווי ליה כפרה לאבוה. . וקשה הא בסמוך מוכיחה הגמרא דיקרא דשכבי הוא מדתנא ר' נתן סימן יפה לאדם שנפרעין ממנו לאחר מיתה, לא נספד ולא נקבר זהו סימן יפה למת. . . שמע מינה יקרא דשכבי הוא הרי אי יקרא דחיי הוא אין בזה כפרה למת. והאיך משני דאפילו למאן דאמר יקרא דחיי מכל מקום הוי ליה כפרה. ונראה דמשום הכי פירש"י בד"ה על מטה כו' ובזהו לעיני כל כדי שיתייסרו האחרים כו'. ולמאי פרש"י הכי ולא כמשמעו כדי שהבזיון יהיה לו לכפרה. אלא משום שבא ליישב דאפילו למאן דאמר יקרא דחיי הוא מכל מקום הוה בזה כפרה. משום שהיה בזה זכות הרבים שנתייסרו בו אחרים בזה לכולי עלמא הוי ליה כפרה.)

את קבורתו. את קברו מיבעי ועמה שכתבתי בספר בראשית ל"ה כ'.

פרק לד, ז

ז וּמֹשֶׁה בֶּן-מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בָּמָתוֹ לֹא-כָהָתָה עֵינָיו וְלֹא-נָס לַחַה :

במתו לא כהתה עינו. פרש"י אף משמת ואין הכונה שראה ממש כמו בחיים ח"ו. דודאי נסתלקו כל החושים וזהו מיתת האדם אלא משום שאין ניכר על האברים אם הוא מרגישים בם או לא זולת העינים. הכל מבינים אם האדם רואה או אינו רואה שניכר באישון העינים. ומכל שכן לאחר מיתה ניכר על העינים ששוב אין לו חוש הראות. ובזה נשתנה משה רבינו שנשאר צורת העין כמו שהיה בחיים אלא שמכל מקום לא ראה.

ולא נס לחה. דגם בזה ניכר אדם במותו. שחסרה הלחלוחית שבין העור העליון לעמו וצפד העור על העצם. ואמנם כבר ניכר בזה האדם בעודו בחיים בימי הזקנה ומתחיל הליחה להתמעט יום יום ונקרא הליכות הליחה כמוש הוא הולך לאט לאט. אבל מי שמת פתאום ובעצם לחותו תיכף אחר המיתה הליחה נס מהר. והנה זה לא נצרך הכתוב לבאר אשר בחייו של משה היתה לחותו עמו שהרי היה זריז בפעולתו עד הרגע האחרון. וזה בא בכח החמימות שבליחה אלא אפילו במותו לא נס לחה אלא נשאר קבור בלחותו.

פרק לד, ח

ח וַיִּבְכוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת-מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְמוּ יָמֵי בְּכִי אַבְל מֹשֶׁה :

ויבכו בני ישראל וגו'. ודאי ביום הראשון בכו כל בית ישראל אפילו נשים וכמו בנדב ואביהוא דכתיב ואחיהם כל בית ישראל יבכו וגו' אלא שלוששים יום לא הרגישו אלא תלמידי משה רבינו היינו בני ישראל ולא נשים ועמי הארץ.

ויתמו ימי בכי אבל משה. ביאר הכתוב אבל משה ללמדנו הא דאיתא במסכת תמורה (טז, א) שנשתכחו הרבה הלכות מתורה שבע"פ. וכמו שיבואר עוד בפסוק הסמוך משום הכי הקדים שלא היה בכי בלבד אלא שנהגו אבל ולא עסקו בתורה וננעלו בתי מדרש.

פרק לד, ט

ט וַיְהוֹשֶׁעַ בֶּן-נוּן מְלֵא רוּחַ חֲכָמָה כִּי-סִמַּךְ מֹשֶׁה אֶת-יָדָיו עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת-מֹשֶׁה :

ויהושע בן נון וגו'. אז נתמלא רוח חכמה ביותר כמו שכתבתי לעיל ל"א י"ד שהיה כמו בנטות השמש זורח אור הלבנה. אמנם עוד לא בהלו אור הלבנה עד שהשמש שוקעת לגמרי. כך כשמת משה אז נתמלא יהושע רוח חכמה.

כי סמך משה וגו'. והיה כמו אור הלבנה שמקבלת אורה מהשמש.

וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר צוה ה' את משה. אם נפרש במצות שבא לשעה לצרכי המלחמה וכדומה לא שייך כאשר צוה ה' את משה. ואם בענין הליכות התורה לא שייך לשון וישמעו אליו אלא כלפי שנשתכחו כמה הלכות. והיו הכל עיניהם תלויות על הוראת יהושע ושמיעה היינו למוד ויעשו היינו מעשה. ופירש כאשר צוה וגו' הוא קבלות שקיבל משה בע"פ מה'. כמו שדרשו חז"ל (חולין כח, א) על זבחת כאשר צויתך דכתיב בשחיטה.

והכי מבואר בירושלמי פאה פ"א, ה"א ר' יוחנן בשם ר' בניי כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וגו' לא ההסיר דבר מכל אשר ציוה ה' את משה אלא אפילו דברים שלא שמע מפי רבו הסכימה דעתו כמו שנאמר למשה בסיני הרי דמשמעות זה הלשון על קבלות שבע"פ.

והודיע לנו זה הפסוק שאנו עומדים דכל ישראל שמעו מפי יהושע מה שנצרך למעשה. ויהושע כוון את ההלכה כאשר צוה ה' את משה אף על פי ששכח בימי אבל משה. מכל מקום כוון לאמיתה של תורה וכדאיתא עוד בירושלמי שם כל דבר שנתנו ב"ד נפשם מכוונים להלכה הוא מתקיים כמו שנאמר למשה בסיני. ואף על פי דבמסכת תמורה שם איתא דעתניאל בן קנז החזיר הלכות בפלפולו. מכל מקום ודאי היה תלוי בהסכמת יהושע ורק עתניאל בן קנז היה כמו תלמידי המחכים את רבו ורבו מסכים על ידו.

פרק לד, י

י וְלֹא-קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדְעוּ ה' פְּנִים אֶל-פְּנִים :

אשר ידעו ה' פנים אל פנים. דאף על פי שהקב"ה מדבר עם נביא לצורך הדור. אבל אחר שאינו מוכשר מצד עצמו למעלה זו כ"כ הרי זה כמלך בשר ודם מדבר עם מי שאינו לפי כבודו אלא שהשעה צריכה לכך אזי אינו מדבר עמו בפנים יפות שיהא מביט אל פניו אלא כמדבר מן הצד. מה שאין כן אם הענין נותן לדבר עם מי שראוי לכך גם מצד עצמו אזי יש נחת להמלך להביט על פניו וכך הוא מלכותא דרקיעא וכדאיתא ברבא ריש פרשת ויקרא (א,ט) ועם אדם לא דבר? דרך לדבר עם אריסו. ועם נח לא דבר? דרך לדבר עם נקדודו פירש השעה היתה צריכה לכך אפילו אינו ראוי מצד עצמו. וכך אירע שדבר עם גדעון וכדומה אף על פי שלא היו ראויים לכך ושאר נביאים שהיו ג"כ ראויים לכך. אבל עוד לא היתה הארת פנים באהבה כמו עם משה.

פרק לד, יא

יא וְלֹא-הָאֵתָת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שָׁלַח ה' לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָרְעָה וְלֹא-עֲבָדוּ וְלֹא-אֶרְצוּ :

לכל האתת. באופן האחת בשעה מצומצמת כ"כ.

והמופתים. בנסים נפלאים.

אשר שלחו ה'. הכל היה רק בדבר ה' בהארת פנים אל פנים.

פרק לד, יב

יב וְלֹא הִיד הַחֲזָקָה וְלֹא הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל-יִשְׂרָאֵל :

ולכל היד החזקה. נתבאר לעיל ג' כ"ד דמי שמשדד הטבע הרי זה כמו שאוחז בכח גלגל הריחיים ההולך בכח עוז המים או האש. והוא גבורה גדולה אכן אפילו מי שיש לו זה הכח

לשעה אינו יכול לעצרו הרבה כך שידוד הטבע הוא עצירת גלגלי כוכבי לכת ופעולתם בטבע וכל הנביאים עצור ההילוך לשעה. אבל משה היה ידו החזקה זה ארבעים שנה.

ולכל המורא הגדול. הוא גלוי שכינה שהיה בימיו. ואף על פי שגם בימי שמואל ואליהו היה גלוי שכינה לכמה בני הנביאים אבל לא הגיעו לגלוי שהיה בימי משה. וכתוב **לכל המורא הגדול.** משום שהיה כמה פעמים גלוי שכינה בסיני ובאהל מועד. ועוד הרבה פעמים משום הכי כתיב לכל. ועיין מה שכתבתי לעיל ד' ל"ד.

לעיני כל ישראל. דכל הנביאים שגרמו גלוי שכינה לא היה אלא לבני הנביאים תלמידי הנביא. אבל משה גרם גלוי שכינה לעיני כל ישראל בים סוף ובהר סיני ובאהל מועד. ומחמת זה היתה אהבת ה' כ"כ אליו. שבזה הראה לכל אשר הוא ית' ברא העולם ומלואו. ומשום הכי בידו לעצור הליכות עולם. והוא ית' מנהיג עולמו ומשום הכי מראה אור פניו כביכול. וזהו תכלית הבריאה לדעת כי בראשית ברא אלהים.